

“Aktiivsuspedagoogika puhul pidid õpilased teksti lugedes seda illustreerima, dramatiseerima või rekonstrueerima miljöö, milles raamatu tegevus aset leidis,” märgib Torben Weinreich.

Kirjandusõpetuse kaanonid Taanis

Torben Weinreich, Ph.D.

Taani Pedagoogikaülikool

Mõnigi Taani kirjandusõpetaja on seisukohal, et kohustusliku kirjanduse nimekiri muudab kirjanduse õpilase jaoks “muuseumieksponaadiks” ja õpetaja “muuseumivalvuriks”.

Taani alustas ühe esimese riigina maailmas kõikidele lastele kohustusliku üldhariduse andmist. Alates 1814. aastast pidid Taani lapsed käima vähemalt seitse aastat põhikoolis ning õppima usuteadust, kirjutamist, lugemist ja arvutamist – ning kooliõpetaja pidi juhtima lapsi “õigete raamatute” juurde. Sellist õppeainet nagu taani kirjandus tollal siiski ei tuntud, põhiliselt loeti religioosseid raamatuid, tarbetekste ja õpikuid, mida tollal välja hakati andma. Kuid alates 1899. aastast õpetati juba otseselt ka kirjandust. Sel aastal koondati lugemi-

ne, kirjutamine ja kirjandus ühtseks õppeaineks nimetusega *dansk* (taani keel, kirjandus, kultuur), kus kirjandusel oli kõige suurem kaal. Vanemad õpilased tundsid siis juba taani kirjanduse kõiki olulisemaid teoseid. Väidetavasti sellest ajast ongi Taanis hariduse tuumaks emakeel ja rahvuskirjandus.

Klassika

Kui tulla 20. sajandisse, siis keskenduti kirjanduse õpetamisel pikka aega taani vanemale kirjandusele – klassikutele. Lastekirjandusse suhtuti skeptiliselt, kuna sel ajal arvati – teataval määral õigustatult –, et lastekirjandus ei ole heal tasemel.

Alles pärast Teist maailmasõda hakati Taani koolis käsitlema ka uuemat kirjandust. 1958. aastal võeti vastu uus kooliseadus ja sellele vastav kirjanduse õppekava, mille järgi tuli õpilastele anda ülevaade nii vanemast kui ka uuemast

taani proosast ja luulest, tutvustades ühtlasi Põhjamaade autoreid ning mingil määral ka teiste maade tõlkekirjandust. Õppekavas toonitati, et keskenduma peab kvaliteetkirjandusele, ja hoiatati “kollase” lugemisvara eest. Samas soovitati kirjandusõpetajatel rääkida lastega siiski ka nende vaba aja lugemisvarast, näiteks koomiksidest, mille populaarsus tollal kiiresti kasvas. Selle soovitusel “õilis” tagamõte oli, et siis mõistavad õpilased, et väljaspool kooli on huvitavaid raamatuid ja näiteks raamatukogudes tasub igal juhul käia. Kooliraamatukogusid märgitakse Taani seadustes esmakordselt 1964. aastal, kuid need olid enamikus koolides juba 19. sajandi alguses olemas.

Probleemrealism

Suured muutused kirjanduse õpetamises toimusid 1975. aastal, kui võeti vastu uus kooliseadus, mille alusel val-

mis aasta hiljem ka taani kirjanduse õpetamise uus kava. Siit alates hakati ilukirjandust käsitama kui mis tahes muud teksti, kusjuures tekstidena käsitati isegi filme, televisioonisäateid jm. Kõigist nendest "tekstidest", sealhulgas ka luulest, otsiti selget sõnumit. Kirjanduse õpetamine muutus kommunikatsiooniõpetuseks. Paralleelselt toimus tekstivaliku "demokratiseerumine". Õpilaste vaba aja lugemisvara võeti õppekirjandusse, koolis analüüsiti reklaamtekste, loeti koomikseid ja noorte hulgas populaarseid raamatuseeriaid. Toonitati, et kirjandustundides tuleb käsitleda õpilastele olulisi teemasid, analüüsida näiteks üksinduse, noorte kuritegevuse, kiusamise ja vanemate lahtusega seotud probleeme. Kui varem tegeldi klassikute ja kvaliteetkirjandusega, siis nüüd analüüsiti kirjandustunnis elu ennast. See periood oli väga soodne taani lastekirjanduse arengule, sest koolid ja raamatukogud nõudsid elulähedasi lasteraamatuid.

Peagi olid paljud õpetajad (ja õpilasedki) tollasest "probleemrealismist" väsinud ja tahtsid tagasi kvaliteetkirjanduse juurde. 1984. aastal võetigi vastu uus õppekava, kus suurendati oluliselt kvaliteetkirjanduse, sh luule osakaalu. Kommunikatsiooniõpetus ja elektroonilise meedia analüüs jäid tagaplaanile, ehkki täielikult õppekavast ei kadunud. Kvaliteetkirjandusest sai kirjanduse kui õppeaine tuum.

Sõnakunst

Järgmise suunamuutuse valmistas ette 1993. aasta kooliseadus, kus sõnastati ka taani kirjanduse õpetamise uued eesmärgid. 1995. aastal valmis kooliseaduse põhjal täielikult uuendatud õppekava, kus ilukirjandus defineeriti ühemõtteliselt sõnakunstina.

Uurimused on näidanud, et vanem taani kirjandus kui sõnakunst ei ole kunagi kooliõpikutest ja kirjandustundidest täielikult puudunud, sest kirjandusõpetajad on kvaliteetkirjandust alati kõrgelt hinnanud. Küll aga on laste vaba aja lugemisvara klassikat aeg-ajalt tagaplaanile tõrjunud. Üks põhjus on olnud see, et Taanis on kirjandusõpetaja tavaliselt ka klassijuhataja, sest ta annab klassis kõige rohkem tunde. Kirjandusõpetajana on ta siis väärtustanud kvaliteetkirjandust, klassijuhatajana aga sa-

mas väärtustanud ka noorte vaba aja lugemisvara ja kasutanud seda n-ö sotsiaalpedagoogilistel eesmärkidel rohkem ka kirjandustundides.

Õpetamise meetodid

Taani kirjandusõpetajal on oma aine õpetamisel suhteliselt vabad käed. Ta peab lähtuma kooliseaduses kirjeldatud üldistest eesmärkidest, ka oma maa-konna õppekavast, kuid see on enamasti nii üldsõnaline, et tegelikult valib õpetaja ise ikkagi nii oma aine sisu kui ka õpetamise meetodid. Vaevalt leidub maailmas teisi maid, kus õpetajatele antakse nii suur tegutsemisvabadus kui Taanis. Praeguseks on siiski väga vabas vormis formuleeritud mõningad nõuded selle kohta, mida peavad eri vanuseastmete õpilased kirjandusest teadma ja oskama. Aga needki nõuded on üldised.

Kuni 1960. aastateni Taanis ei vaieldud, mida peaks koolide kirjandusõpetuse tundides õpetama – keskne oli vanem kirjandus, eriti gümnaasiumiastmes. Kuid 1960. aastatel algas Taanis ja teisteski Euroopa maades "mäss autoriteetide vastu". Tollased noorterahutused mõjutasid ka Taani noori kirjandusõpetajaid. Kirjandustundides hakati õpetama teistsuguseid tekste ja kasutama teistsuguseid meetodeid. 10–15 aasta jooksul arenes välja kolm erinevat, osaliselt üksteisega kattuvat kirjanduspedagoogika suunda.

Ühte neist suundadest nimetati loovuspedagoogikaks, aga ka tööühmapedagoogikaks. Selle meetodi järgi pidid õpilased ilukirjandust ise looma ja kirjutama – rohkem kui lugema. Loetud raamatute analüüsimisel hakati pidama õpilaste tõlgendusi samaväärseteks õpetaja tõlgendustega – nii lõpetati teadlikult nn õige tõlgenduse traditsioon.

Taanis levis põhiliselt kaks loovuspedagoogika vormi. Esimest neist kutsuti poeetiliseks mänguks. Õpilastele esitati luuletusi, mille stroofide järjekord oli muudetud, mõni stroof või sõna välja jäetud, ülesanne oli lisada puuduvad read ja sõnad ning võrrelda oma versiooni originaalteosega. Nii said õpilased võimaluse astuda autori töötuppa.

Teine vorm oli aktiivsuspedagoogika. Selle puhul pidid õpilased teksti lugedes seda illustreerima, dramatiseerima või rekonstrueerima miljö, milles raamatu

tegevus aset leidis, ehitades näiteks papist või muust materjalist väikesi maju või kogu linna.

Peagi tekkis eelmistest erinev kirjanduspedagoogiline suund, mis orienteerus teadusmetodoloogiale. Selle meetodi puhul pidid õpilased töötama tekstidega nagu kirjandusteadlased, kuigi teises formaadis. Ilukirjandustekste analüüsiti kommunikatsiooniteooria ja prantsuse strukturalismi mudelite abil. See suund jõudis isegi Taani kooliraadiosse, kus esitati programmi "Keeletöökoda ja kirjanduskäsitlus keeleliste järelduste põhjal".

1970. aastatel tekkis uue suunana nn kogemuspedagoogika, mis osutus nii edukaks, et on kirjanduse õpetamisel Taani koolides kasutusel praeguseni. Keskele kohale asetati nüüd õpilane, kes pidi kohtuma kirjandustunnis sellisega eluga, millega ta kohtus vabal ajal väljaspool kooli. Arvati, et ainult nii täidab kool oma pedagoogilist kohust.

Kogemuspedagoogika esindajad eelistasid käsitada neid kirjandusteoseid, mis õpilasi isiklikult puudutasid. Kirjandusklassika puhul oli selle meetodi kasutamine problemaatiline, kuid uuem kirjandus, eriti eksperimenteeriv proosa ja luule sobis selleks suurepäraselt.

1980. aastatel tekkis kirjanduse õpetamisel uusi suundi, mis viisid 1984. aastal õppekava ümbertegemiseni. Kuna aga Taani õpetaja on õppekavast suhteliselt sõltumatu, õpetas enamik õpetajaid kirjandust edasi 1976. aasta õppekava järgi ehk kogemuspedagoogika meetodil. Alles 1995. a õppekava vastuvõtmise järel on hakanud enamik kirjandusõpetajaid tunnistama kvaliteetkirjandusega tegelemise tähtsust, seda nii vanema kui uuema kirjanduse valikul. Ühtlasi on hakatud nõudma, et ka lastekirjandus oleks kõrge kunstilise väärtusega.

Kanon

Üheski Taani seaduses ega näidisõppekavas pole nimetatud kirjandusteoseid, mille lugemine on õpilastele kohustuslik. Taani noortel on olnud võimalik lõpetada põhikool isegi Hans Christian Anderseni lugemata (samal ajal kui Norras ja Jaapanis kuuluvad Anderseni muinasjutud kohustusliku kirjanduse hulka). Kui Taani lapsed on Anderseni muinasjutte lu-

Taani noortel on olnud võimalik lõpetada põhikool Hans Christian Anderseni lugemata, samal ajal kui Norras ja Jaapanis kuuluvad Anderseni muinasjutud kohustusliku kirjanduse hulka.

genud, siis tänu sellele, et nende vanemad või kirjandusõpetaja on seda vajalikuks pidanud.

1990. aastatel hakati arvama, et lapsed võiksid taani kirjandust siiski senisest paremini tunda. 1992. a moodustas haridusminister komisjoni, mis hakkas sellekohaseid meetmeid välja töötama, visandades ka kohustusliku kirjanduse esialgse nimekirja. Kuid kohe leidus neid, kes hakkasid väärtkirjanduse nimekirja maha tegema, kõneldes pealesunnitud või "surnud" nimekirjadest, "kultuuripuhastusest", kirjanduse muuseumieksponaadiks muutmisest, kirjandusõpetaja asetamisest muuseumivalvuri või preestri rolli. Kui komisjoni aruanne 1994. aastal ilmus, ei olnud sellel kirjanduse õpetamisele märkimisväärset mõju, seda muuhulgas ka sellepärast, et haridusminister jättis asja lõpuni viimata.

Debatid kohustusliku kirjanduse üle algas taas jaanuaris 2004 artikliga "Taandareng lastekirjanduse uurimisel", mille avaldas Taani Lastekirjanduse Teabekeskus, soovitades üldhariduskoolidele kohustusliku kirjanduse nimekirja, mis hõlmaks muu kõrval ka taani lastekirjanduse olulisemaid teoseid. Sellelgi korral esitati olulisi vastuargumente, aga samas leidis juba päris palju õpetajaid,

kes olid kohustusliku kirjanduse nimekirja poolt. Nad rõhutasid, et omamaise kirjanduse tähtsamate teoste lugemine on samavõrd tähtis kui oma maa ajaloo tundmine, et taani kirjandusse sisseelamine tähendab Taani ühiskonda integreerumist. Nad toonitasid, et kvaliteetkirjanduse lugemine arendab õpilaste väljendusoskust, rikastab nende sõnavara ja inspireerib ka ise midagi kirjutama. Ei unustatud rõhutada, et taani vanemas kirjanduses leidub palju häid teoseid, mille õpilastele tutvustamata jätmine oleks vastutustundetud.

Kohustusliku kirjanduse vastased väitsid, et nimekirja piiraks kirjandusõpetaja õigust ja võimalusi oma tööd iseseisvalt planeerida ning välistaks muu kirjanduse, eriti uuema kirjanduse õpetamise. Hoiatati, et järgmise sammuna hakkab riik kooliõpikuid välja andma (seni pole see Taanis riigi ülesanne olnud). Nõuti, et kohustuslikud teosed moodustaksid vaid veerandi kirjandusõpetusele kuluvast ajast ning et nende teostega tegeleksid eelkõige noored õpetajad, kellel endalgi pole taani vanemast kirjandusest head ülevaadet.

Haridusminister ja Taani õpetajate ametiühingud olid algul kohustusliku kirjanduse nimekirjade vastu. Poliitiliste

parteide hulgas oli mõlemal tiival nii pooldajaid kui vastaseid. Samas olid paljud õpetajad, vastupidi oma ametiühingutele, kohustusliku kirjanduse poolt ning ka Taani ajakirjandus toetas seda mõtet soojalt. Lõpuks jõuti konsensussele, et kui Taanis on ühtne üldharidussüsteem, siis on mõistlik, kui teatud raamatuid loevad kõikide koolide kõik õpilased. Haridusminister moodustas taas komisjoni, kes pidi tegema ettepanekuid autorite kohta, keda õpilastel tuli põhikoolis ja gümnaasiumis lugeda. Sõelale jäi 15 autorit – teiste hulgas Hans Christian Andersen –, kelle teoste põhjal koostati üks kohustusliku kirjanduse nimekirja põhikoolile (laste- ja noorteraamatud) ning teine gümnaasiumile. 2005. aasta sügisest hakkavad Taani koolid esmakordselt oma ajaloos kohustusliku kirjanduse teoseid õpetama.

Samas debatt jätkub. Kaheldakse, kas nii väikse hulga kirjanike käsitlemine ikka tähendab suurt pööret kirjandusõpetuses, sest enamikku neist 15 autorist on loetud gümnaasiumis juba varemgi. Põhikooli kohustusliku nimekirja puuduseks peetakse, et noorema ja keskmise vanuseklassi vahel pole selget piiri, aga mingil määral on see paratamatu, sest nagu enamikus maades, nii on ka Taanis põhikooli vanematele õpilastele (murdealistele) väga raske huvitavaid raamatuid leida.

Taani suured kirjastused on juba hakanud nende 15 autori teoseid välja andma. Üks kirjastus on koguni otsustanud välja anda raamatuseeria, kus on kõik 15 nimetatud autorit. Selles seerias on raamatuid nii algkoolile, põhikoolile kui ka gümnaasiumile, 5-aastastest kuni 18-aastaste õpilasteni.

Nüüdseks on "kohustuslik nimekirja" (taani keeles *kanon*) saanud Taanis laialt kasutatavaks märksõnaks. Taani kultuuriminister on teatanud, et soovib luua komisjonid, kes töötaksid välja ka koolide muusika-, kunsti- ja arhitektuuriteoste kohustuslikud nimekirjad. *Kanon* on Taanis üks viimaste aastate enim kasutatud sõnu.